

УДК 323.1:316.3

**СОЦІАЛЬНО-КОНСЕРВАТИВНА
СКЛАДОВА КОНЦЕПЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО
НАЦІОНАЛІЗМУ****SOCIO-CONSERVATIVE COMPONENT
OF THE RATIONAL NATIONALISM CONCEPT****Сич О. М.,**

кандидат історичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління
та адміністрування, Івано-Франківський
національний технічний університет нафти
і газу, голова Івано-Франківської обласної
ради (Івано-Франківськ, Україна), e-mail:
sycho@ukr.net

Sych O. M.,

PhD in history, Associate Professor, Professor of
the Department of Public Administration and Local
Government of Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas, head of Ivano-Frankivsk
regional council (Ivano-Frankivsk, Ukraine), e-mail:
sycho@ukr.net

Автор висловлює думку, що найактуальнішими викликами, які сьогодні стоять перед українською нацією, є збереження її ідентичності та фізичної демографічної субстанції. З уваги на це такі напрямки політичної діяльності мали б стати головними у доктрині сучасного українського націоналізму, а сам він мав би характеризуватися як соціально-консервативний. Така його характеристика є складовою змістовного наповнення концепції раціонального націоналізму. Обґрунтування гіпотези автор здійснює через аналіз головних факторів впливу на такий стан нації – постколоніального, олігархічного, глобалізаційного, імміграційного, демографічного.

Ключові слова: концепція раціонального націоналізму, соціально-консервативний націоналізм, постколоніальний статус, олігархічний режим, глобалізація, імміграція, демографічний стан.

The article expresses the author's opinion that the most urgent challenges that Ukrainian nation is facing today is the preservation of its identity and demographic physical substance. Thus, these directions of the political activities should become the main in the doctrine of modern Ukrainian nationalism, and it would be characterized as socially conservative. Such a characteristic is an integral part of the content of the rational nationalism concept. Justification of this author's hypothesis is done through analysis of the main factors influencing such nation's state – postcolonial, oligarchic, globalization, immigration and demographic.

Keywords: rational nationalism concept, socially conservative nationalism, postcolonial status, oligarchic regime, globalization, immigration, demographic.

Націоналістичний світогляд значною мірою базований на ірраціональних засадах, містить в собі глибоке емоційне навантаження, володіє великою притягальною силою, а отже й відповідним державницьким конструктивним потенціалом. В той же час, над ним тяжіють негативні пропагандистські стереотипи, вибудовані в попередньому історичному періоді. Особливо це стосується націоналізмів постсовєтського простору. Вони інерційно пов'язані як з ексцесами Другої світової війни, так і з жорсткою антинаціоналістичною пропагандою тоталітарного режиму СРСР. Не позбавлений націоналізм і власних стереотипів, сформованих умовами тривалого бездержавного існування нації. Це часто дає ґрунт для політичних опонентів звинувачувати націоналістичні рухи в неконструктивізмі й заперечувати саму можливість їхнього існування

у політичному просторі сучасних суспільств. В той же час він є вагомим чинником суспільно-політичного життя. З уваги на це актуальним постає питання дослідження раціональних основ сучасного націоналізму. А особливо у соціальній і культурно-духовній сфері, які тісно взаємопов'язані між собою. Адже загрозливі демографічні процеси і песимістичні сценарії їх завершення нівелюють зусилля щодо виконання націоналізмом одного зі своїх головних завдань по збереженню національної ідентичності.

Отож, об'єктом цього дослідження є сучасний націоналізм, а його предметом раціональні соціально-консервативні засади його світогляду та програмного забезпечення.

Незважаючи на постсовєтські стереотипи негативного сприйняття націоналізму, сьогодні в Україні вже існує достатня маса досліджень, перекладних видань та видань антологічного характеру, які дозволяють розвивати глибинне наукове вивчення цього феномену. Серед іншого слід відзначити україномовні видання таких відомих зарубіжних дослідників націоналізму як Е. Сміт, Е. Гелнер, Б. Андерсон, Р. Шпорлюк, Р. Брюейкер, Д. Шнаппер, Д. Лангевіше та ряд інших. Декілька видань вже витримала загальна антологія націоналізму під редакцією О. Проценка і В. Лісового та побачила світ антологія українського націоналізму в двох томах під редакцією В. Рога.

Найбільш системно існуючі теорії нації та націоналізму в однойменній роботі опрацював Г. Касьянов. Аналізу сучасного стану українського націоналізму присвячені дослідження Е. Андрущенка, І. Загребельного, В. Кулика, Ю. Михальчишина, В. Панченка. На відзначення заслугують праці проф. В. Мороза, який чи не перший в Україні звернув увагу на потребу оновлення ідеологічних засад сучасного націоналізму. Нещодавно побачило світ об'ємне науково-публіцистичне видання про модерний націоналізм в умовах глобальних катастроф В. Тимченка.

Вагому роль у дослідженнях проблематики сучасного націоналізму відіграла постійно діюча наукова конференція «Ідеологія українського націоналізму на сучасному етапі розбудови Української держави». Протягом 2006–2018 рр. у її рамках відбулося вісім тематичних наукових форумів. Під час їх проведення свої розвідки щодо різних аспектів ідеології сучасного українського націоналізму подали С. Адамович, І. Алексєнко, О. Баган, І. Белебега, Г. Бенкендорф, В. Бурдяк, В. Будз, М. Віхров, М. Гордієнко, К. Денисов, М. Єнін, І. Кононов, О. Кокорська, В. Кнись, М. Кузьмін, А. Куксенко, І. Монолатій, В. Панченко, О. Плахова, Н. Ротар та ін. Ряд праць на вказану тему опублікував також автор статті.

В той же час, часто дослідження українських авторів характеризуються надмірною ретро-орієнтацією і практикою звернення до досвіду Організації українських націоналістів (ОУН). Однак аналіз її дій показує, вплив ОУН формувався на тому, що її ідеологічно-програмові

засади та практична політична діяльність були спрямовані на вирішення актуальних проблем у площині реальної політики, для її здійснення вона розробляла тактику і стратегію, а під них підводила відповідну ідеологічну платформу. Влучними у цьому контексті є слова одного з ідеологів ОУН Ю. Вассіяна: «Націоналізм розбудовує свою програму методично, т.з. не за абстрактними засадами філософії, моралі, соціології, зложеними в схеми, але відчитанням потреб нації з безпосереднього наглядання її життя та визволенням засобів енергії, необхідних для її здійснення» [1].

Натомість представники сучасних націоналістичних структур часто замість того, аби шукати і теоретично обґрунтовувати адекватні часові шляхи та методи вирішення актуальних проблем існування української нації, рецепти їх розв'язання шукають у практиці і теоретичній базі класиків українського націоналізму. З цього приводу влучним є критичне судження Ю. Михальчишина: «На заваді цьому стоять анахронічна інтерпретація та романтична ідеалізація ідейно-теоретичного спадку класичних теоретиків без праксеологічного смислового перезавантаження в детермінованому кризою націоналізму сучасному політичному контексті» [15, с. 259].

Завданням цієї статті є визначення головних суспільних проблем, на які спрямовується пріоритетна дія сучасного українського націоналізму, та напрямки раціоналізації його ідеологічно-програмних засад у цих сферах.

На вступі зауважимо, що під націоналізмом вбачаємо організований суспільно-політичний рух, центральною категорією ідеологічно-програмних засад якого виступає нація. Даючи загальне визначення націоналізмові, класик його європейських досліджень Е. Сміт відзначає: «Націоналізм – це ідеологія, яка ставить у центрі своїх інтересів націю і прагне сприяти її розвитку» [20, с. 16].

Відповідно, під раціональним націоналізмом розуміємо такий спосіб його трактування і систему поглядів на нього, які базуються на розумово вивіреному, практичному і доцільному використанню його суспільного потенціалу. Центральним програмним елементом концепції раціонального націоналізму є наявність національної держави як політичного ідеалу націоналізму і головного інструменту захисту інтересів нації. Відповідно, його основною ознакою є державницький характер. Логічно взаємопов'язаним із державницькою характеристикою раціонального націоналізму є його конструктивізм. Змістове наповнення концепції українського раціонального націоналізму має системний характер, відповідає структурі основних сфер суспільного життя і впливає з головних викликів у кожній із них. У політичній сфері він носить характер інтеграційного, в економічній позиціонується як економічний націоналізм, а в соціальній та культурно-духовній є соціально-консервативним.

Для обґрунтування останньої зі складових наведеного визначення пропонуємо для аналізу тезу, що найактуальнішими викликами, які сьогодні стоять перед українською нацією, є збереження її ідентичності та самої фізичної демографічної субстанції – носія цієї ідентичності. Розміщуючи в цій термінологічній конструкції аспект соціального на першому місці, наголошуємо навіть на більшій гостроті і важливості для процесу становлення національної держави та модерної української нації саме цієї проблеми.

При цьому під національною ідентичністю розуміємо усвідомлення нацією себе окремою спільнотою, відмінною від інших. До переліку рис, які характеризують національну ідентичність, британський політолог каталонського походження М. Гібернау відносить мову, історію, культуру, релігію, територію [3]. В той же час під збереженням фізичної демографічної субстанції нації вбачаємо здійснення такої соціальної політики, яка б створила сприятливі умови для її повноцінного відтворення. В свою чергу, соціальна політика – це цілеспрямована діяльність держави з метою забезпечення соціального захисту і створення умов для формування безпечного соціального середовища людини.

Доречним є також уточнення, що пропонує автором соціально-консервативна характеристика українського націоналізму, як домінантна в сучасних умовах, не вступає у протиріччя з його традиційною ознакою революційності. Вважаємо, що сьогодні український націоналізм перебуває у процесі трансформації від історично-традиційного до сучасно-актуального і це відповідає тому ж перехідному етапові від колоніального до державного існування, на якому перебуває українська нація. А тому революційність українського націоналізму, як його головна ідентифікаційна характеристика попереднього, національного-визвольного, етапу, залишається і сьогодні притаманною йому та може активізуватися в умовах загострення небезпек для держави чи її національного характеру. В той же час, можна прогнозувати, що в міру наповнення всіх сфер життєдіяльності українського суспільства національним змістом революційність націоналізму буде нівелюватися, натомість більшої ваги набиратимуть його конструктивно-державотворчі характеристики.

Означення сучасного українського націоналізму як соціально-консервативного поєднає у собі цілісність історії і сьогодення. Протягом всієї історії існування його організованих форм традиційною характеристикою їх політичної діяльності і світоглядної основи був захист ідентичності української нації. Потреба такого захисту не зникає і в умовах існування власної національної держави. І. Загребельний у цьому контексті висловлює подібне твердження, що «сьогодні є актуальним націоналізм як виразна форма традиціоналізму» [4].

Однак, на відміну від етапу бездержавності і визвольної боротьби, тепер революційні

інструменти захисту національної ідентичності мали б трансформуватися у державо–та правотворчі і набувати консервативного характеру. Правда, у такому разі теоретичні концепти націоналізму впритул наближаються до світоглядного поля суміжної ідеології консерватизму, або ж навіть і заходять на нього. В той же час і при теоретичному опрацюванні інструментів соціального захисту світоглядна система націоналізму також наближається до іншої суміжної ідеології – соціал–демократії.

Досвід модернізації класичних ідеологічних систем у другій пол. XX ст. – на поч. XXI ст. показує, що цей процес здійснюється в т.ч. і шляхом адаптивного залучення теоретичного інструментарію суміжних систем. Так появились новітні ідеології з ідентифікуючою приставкою «нео–»: неолібералізм, неоконсерватизм, неонацизм, неофашизм тощо. Очевидно, в процесі сучасної генези такий шлях неминуче має пройти і український націоналізм.

Для обґрунтування гіпотези про соціально–консервативний характер сучасного українського націоналізму пропонуємо здійснити аналіз тих факторів, які впливають на сучасний стан української нації, а отже визначають саме таку спрямованість націоналізму, як інструменту її захисту. До найважливіших із них відносимо: постколоніальний статус, олігархічний характер організації економічного та державного життя, вплив глобалізаційних процесів, посилення імміграції в Україну та складну демографічну ситуацію в ній. Робимо це із застереженням, що такий перелік не є вичерпним.

Постколоніальний фактор. Цілком закономірно, що кожна нація, визволившись з–під колоніального поневолення та розбудовуючи власну державу, відчуває проблеми у процесі її становлення. Вони носять багатогранний характер, але чи не найважливішими є питання культурно–духовного дистанціювання від колишньої метрополії та розбудова власної і незалежної від неї економічної системи. Адже в обох сферах кожен колонізатор намагався надійно вмонтувати підкорену націю в структуру своєї імперії.

Звісно, що первинною метою колонізатора завжди була експлуатація ресурсно–економічного потенціалу території поневоленого народу. Але її ефективність у великій мірі залежала і від духовного підкорення, яке в свою чергову гарантувало стабільність економічного визиску. А тому колонізатор докладав максимум зусиль, впливаючи на духовний світ поневолених, на їхню культурно–ментальну сферу: нав'язував свою релігію, мову, спосіб життя, створював і подавав перед цивілізованим світом у вигідно спрєпарованому дусі історію поневоленого народу тощо. «Це класичний «орієнталістський» підхід, згідно з яким потужна імперська держава змушує світ прийняти власну інтерпретацію щодо її колоніальних завоювань», – зазначає з цього приводу американський дослідник російського колоніалізму Е. Томпсон, наводячи

у якості прикладу, як західні історики і надалі користуються сучасними російськими джерелами, ігноруючи праці вчених Варшави, Вільнюса чи Києва [22, с. 277].

Не винятком були й історичні московсько–українські взаємини. А в культурно–ментальній сфері ситуація навіть ускладнювалася тим, що метропольна й колонізована нації волею обставин географічно розташовані одна побіч іншої і це зумовлювало високий ступінь взаємопроникнення. Колонізовані княжими військовими дружинами на північно–східному порубіжжі давньої Русі фінно–угорські племена перейняли від неї і перші паростки цивілізації – мову, письмо, православну християнську віру, спосіб господарського і суспільного життя тощо. Однак, зберігши в процесі свого етногенезу мізерну частку русо–слов'янського елемента, а натомість посилюючи монголо–тюркським [14, с. 340], пізніша фінно–угорсько–тюркська Московія використала передані Руссю цивілізаційні надбання в якості культурно–ментального плацдарму для підкорення її спадкоємиці України–Руси. А потім постійно використовувала її людський потенціал для становлення всіх сфер своєї життєдіяльності. Відомий американський історик Т. Снайдер з цього приводу стверджує: «В широкому розумінні українська культура була основою Російської імперії, забезпечуючи її засадничими міфами, народними піснями, казками і навіть освіченими чиновниками» [17, с. 149, 153]. Висновок про те, що Росія європеїзувалася саме завдяки Україні робить і американський вчений українського походження Р. Шпорлюк: «Перша «вестернізація» Москви відбулася в XVII ст., коли цар встановив своє панування над частинами України на схід від Дніпра, які раніше належали Польщі, а також над Києвом. Результатом стала трансформація російської культури під українським або західноруським (включаючи білоруський) впливом, яка змушувала деяких російських учених пов'язувати постання Росії з «українізацією» Московії в XVII–XVIII ст.» [23, с. 256].

Цивілізаційна місія щодо Московщини зіграла з Україною злий жарт, ставши основою російсько–імперського пропагандистського міфу про «братні народи». Запущений в часи СРСР, він і сьогодні працює на реанімацію новітньої Російської імперії. В якості такого інструмента його влучно використовує сучасний російський націоналізм в Україні [10, с. 28], виплеканий на конституційно привілейованому становищі російської етнічної меншини.

Таке становище – як теперішнє, так і советського колоніального періоду – має для корінної української нації і негативні соціальні аспекти. Слугуючи інструментом русифікації та посідаючи, як правило, керівні становища в різних сферах життєдіяльності України, представники російської етнічної меншини мали і відповідні соціальні преференції (як от вчителі російської мови та літератури, які мали на 20% вищі від інших колег посадові оклади). Очевидно, це створило

представникам цієї меншини і, відповідно, їхнім теперішнім нащадкам кращі життєві можливості, а зокрема й можливості щодо набуття відповідного соціального статусу.

В той же час привілейована належність представників цієї меншини до комуністично-партійної, комсомольської, профспілкової, державної та господарської номенклатури в перші роки після проголошення Незалежності та в період так званої «приватизації» створила для них кращі стартові можливості для первісного накопичення капіталу. Загальновідомими є факти успішного підприємництва в той період представників молодшої, а отже і значно гнучкішої, комсомольської номенклатури. Часто нинішній успішний великий бізнес закорінений своїми основами саме в тодішні привілейовані умови представників такої, а зокрема і російської етнічної меншини.

Олігархічний фактор. Помилковим є пересічне твердження, що олігархія є витвором новітньої політичної історії України. Насправді, сучасні українські олігархічні угруповання ведуть свій родовід від тих регіональних політичних кланів, які здійснювали вплив на політику цілого СРСР – дніпропетровського, донецького, харківського, києво-печерського [18].

Практично захопивши, за влучним висловом Ю. Мацієвського [11, с. 61], Українську державу та послуговуючись космополітичним світоглядом, олігархічні угруповання загрожують збереженню української національної ідентичності. Їхній космополітизм має подвійну природу. З одного боку, у більшості своїй вони не є етнічними українцями, а отже в кращому разі їхнє відношення до проблем національної ідентичності корінної нації є нейтральним. А з іншого – головною метою олігархів є накопичення надприбутків, а тому питання культурно-духовних цінностей вони розглядають у прагматичній площині сприятливих чи несприятливих умов для своєї бізнесової діяльності. Зважаючи на те, що після відновлення української державності російська етнічна меншина конституційно закріпила за собою домінуюче становище й домоглася аналогічних преференцій для російсько-імперської культури, а натомість українська культура без державної підтримки опинилася в нерівних умовах змагання із нею, олігархи в інтересах свого бізнесу тактично стали на бік сильнішого. Тим більше, що незалежно від власної етнічної приналежності, вони в більшості своїй були виховані в лоні російських культурно-ментальних цінностей.

Культурно-духовне позиціонування українських олігархічних угруповань носить не пасивний, але активний характер. Адже за визначенням кожен із них, окрім фінансових ресурсів, володіє також значними інформаційними (друкованими та електронними ЗМІ) та політичними ресурсами (партіями, парламентськими групами та фракціями, важливими державними посадами, впливом на перших осіб у державі) [8, с. 31–35]. Саме при їх допомозі олігархи намагаються зберегти

постколоніальний status quo меншовартості української культури.

Так, для прикладу, моніторинг телеканалів щодо обсягів використання ними державної мови, проведений Національною радою з питань телебачення і радіомовлення 12–27 лютого 2017 р., показав, що «Україна» та «Інтер» – два з найрейтинговіших мовників, власниками яких відповідно є олігархи Р. Ахметов та Д. Фірташ – використовували українську мову всього на 26%. А решта каналів такий низький показник українського мовлення приховували під двомовними передачами. Як от телеканал «ТЕТ» (власник – олігарх І. Коломойський), використання української мови на якому нібито перебувало на рівні 77%, але насправді всі вони були двомовними [24], що в постколоніальних умовах автоматично діє не на користь української мови.

В свою чергу, олігархічний уклад економіки є причиною соціальних негараздів українського суспільства. Адже, з одного боку, великий олігархічний капітал, користуючись владною протекцією, яскраво демонструє свою соціальну безвідповідальність і це є однією із найважливіших внутрішніх причин низького рівня їхнього добробуту. А з іншого – він є гальмом економічної модернізації України та лишене паразитує на технологіях металургійного і хімічного виробництва сер. XX ст. І це також негативно впливає на рівень соціального забезпечення українців.

Глобалізаційний фактор. Не менш вагомо на проблеми збереження національної ідентичності та соціальної політики впливає фактор глобалізації. Вона є закономірним і об'єктивним результатом розвитку технологій всесвітнього взаємозв'язку. Проте, у власних національних інтересах цей об'єктивний процес дуже вправно використовують наймогутніші держави світу, аби підпорядкувати своєму впливові слабші держави та паразитувати на їхніх ресурсах. Адже більшість транснаціональних компаній (ТНК) і банків, 85% світової торгівлі, 90% передових технологій припадають на США, Західну Європу і Японію [7, с. 81].

Глобалізація руйнує національні кордони, культурну самобутність та суверенність національних держав. Тим самим вона загрожуює найприроднішій субстанції сучасного світоустрою – нації. Адже за висловом одного з найтитулованіших дослідників націоналізму Е. Сміта саме нація і націоналізм творять «єдине реальне соціокультурне обрамлення для модерного світу» [19, с. 220]. Дія викликає протидію і її перед натиском глобалізації чинить націоналізм. Дослідники відзначають закономірну тенденцію – «на тлі скорочення обсягу національного суверенітету простежується стрімке зростання націоналізму» [7, с. 94]. Глобалізація є викликом для нього і в цьому протистоянні націоналізм вступає в епоху свого Ренесансу.

Якщо олігархічний фактор є внутрішнім чинником зниження соціальних стандартів життя українців, то зовнішнім є саме глобалізація. Створені нею умови як ніколи є сприятливими для ТНК, що зацікавлені в отриманні надприбутків

у державах перехідного типу на зразок України. Розміщуючи свої виробничі потужності і капітали в них, вони через такі наддержавні структури як МВФ, СБРР, Світовий банк домагаються зниження в цих країнах соціальних стандартів життя. З цього приводу німецький професор і політик Ернст Ульріх фон Вайцсеккер констатує: «Міжнародний валютний фонд централізовано визначив соціальну та економічну політику багатьох країн, часто на превеликий жаль їхнього населення» [2, с. 12].

Зв'язковою ланкою між внутрішніми і зовнішніми чинниками зниження добробуту українців виступають олігархічні угруповання. Захопивши державну владу, вони виступають у якості агентів ТНК. Мотивами їхніх дій є можливість використовувати у цілях власної наживи надані цими міжнародними структурами позики та притаманний їхньому світогляду космополітизм.

Імміграційний фактор. Він безпосередньо пов'язаний з глобалізаційними процесами. Завдяки сучасним засобам комунікації та в умовах цілеспрямованого руйнування кордонів національних держав люди стали значно мобільнішими й легко змінюють місце проживання та зайнятості. І це також здійснює нівелююче та соціальне навантаження на національні культури та економіки.

Для прикладу, 2013-го з Африки до розвинутих індустриальних країн Європи іммігрувало чотири мільйони громадян й це більше, ніж того року було народжено дітей у Франції, Великобританії, Німеччині, Італії, Іспанії, Польщі, Румунії, Швеції та Чехії разом взятих. Як влучно підмічає німецький дослідник українського походження В. Тимченко, африканські іммігранти вирушили у пошуках кращої долі не до багатих та етнічно і релігійно близьких їм Саудівської Аравії, Катару чи Об'єднаних Арабських Еміратів, а до християнських і культурно чужих європейських країн. З цього автор робить висновок, що сьогодні практично здійснюється колонізація Європи [21, с. 453–454].

Особливо потужною є еміграційна хвиля вихідців з мусульманських країн. Для прикладу, сьогодні в Німеччині перебуває 15 млн. мігрантів і це кожний п'ятий її мешканець. З них мусульмани – 7,3 млн., а це 9% від всього населення країни. В країні вже діє понад 2 тис. мечетей. Характерно, що в Німеччині 80% всіх дітей до 6-річного віку – мусульмани. Науковці прогнозують, що до 2020 р. така ситуація буде притаманною всьому Євросоюзу і мусульмани становитимуть 10% його населення [7, с. 235, 238]. Для прикладу, тільки за останніх 20 років у Лондоні було закрито 500 християнських храмів, натомість відкрилося 423 мечеті [6].

А якими ж є масштаби імміграції в Україну і як вона впливає на збереження національної ідентичності та соціальний захист українців? За офіційними даними Представництва Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні кількість іммігрантів станом на 2016 р. становила 250 тис. осіб [12]. Проте, незалежні експерти схильні вважати ці дані значно заниженими, особливо із врахуванням обсягів нелегальної імміграції.

Так О. Малиновська у своїй статті за 2009 р., посилаючись на доповідь Світового банку (що, в свою чергу, базувалася на даних ООН), подає цифру 6,9 млн. осіб. За цим показником Україна знаходиться на четвертому місці у світі і поступається тільки США, Німеччині та Росії. З названого числа іммігрантів кількість нелегальних становить 1,6 млн., а це – найбільше у Європі [25].

В свою чергу, експерти інформаційного агентства «Наш продукт» вважають, що насправді ніхто достеменно ні масштабів, ані структури імміграції не знає і станом на 2013 р. сумарно обсяги легальної і нелегальної імміграції вони оцінюють цифрою у 7 млн. «Ідуть звідусіль, починаючи від Афганістану і закінчуючи Японією. Участь у формуванні потоку імміграції в Україну щорічно приймають 110–120 країн, але лівову частку (85–88%) забезпечують два десятки країн», – стверджують вони. Серед них найвищі відсотки посідають Росія – 30%, Молдова – 15%, Туреччина – 5%, по 4% – В'єтнам та Грузія, по 3% – Азербайджан, Вірменія, Білорусь та Ізраїль, по 2% – Китай, Узбекистан та Індія, по 1% – Сирія, Ліван, Іран і т.д. [5].

Те, що проблема надмірного припливу іммігрантів є прямою загрозою національній безпеці, попереджає Національний інститут стратегічних досліджень (НІСД). Його аналітики вказують на низку негативних наслідків соціально-економічного характеру, які спричинює цей процес, а зокрема: зниження стандартів та якості життя; зростання безробіття; вплив грошових ресурсів у країні походження іммігрантів; посилення залежності національної економіки від трудових ресурсів інших держав та розмивання національного трудового потенціалу; посилення тиску на державну сферу соціальних послуг та комунальний сектор; насичення нелегальними іммігрантами тіньового сектора економіки (за даними МОМ частка іммігрантів серед зайнятих у тіньовій економіці України складає 75%).

Що стосується сфери національної ідентичності, то аналітики у своїх висновках категоричні – внаслідок надмірного припливу іммігрантів відбувається «посилення зовнішнього соціокультурного впливу на українське суспільство, що підвищує ризик його фактичної деукраїнізації». Окрім того, факультативним наслідком цього процесу може стати загострення міжнародних відносин. Адже середовище іммігрантів, і перш за все нелегальних, є потенційним джерелом активізації кримінальних відносин, а це у свою чергу може викликати ксенофобські настрої серед представників титульної нації [16].

З наведеного випливає, що імміграційні процеси вже набули загрозливого для України характеру. Проте, перспективи виглядають значно складнішими. Так, здійснюючи цивілізаційний аналіз сучасності, член-кореспондент НАН України М. Михальченко вважає, що Європу чекають ще масовіші міграції населення. Сьогодні її поглинає хвиля арабської міграції, а на зміну їй можуть прийти китайська та індійська, які

взагалі становлять глобальний виклик існуючому світовому порядку. Не оминуть вони й Україну. З уваги на стан війни сьогодні наша держава є непривабливою для переселенців і міграційні потоки на її територію значно змінили. Однак із завершенням війни вони відновляться і оскільки Україна характеризується як лімітрофна, межова для цивілізаційних зіткнень Європи і Азії, держава, то вони набудуть ще інтенсивнішого характеру. Вчений вважає, що в найближчі сто років етнічний склад України значно зміниться [13, с. 39, 489].

Демографічний фактор. Сумарна дія всіх вище зазначених факторів призвела до загострення демографічної ситуації в Україні. Чисельність її населення за 25 років Незалежності скоротилася майже на 10 млн. осіб і становить 42,7 млн. За даними МОМ протягом 2010–2015 рр. природне скорочення становило в середньому понад 160 тис. на рік [12]. На ще негативнішу демографічну динаміку вказує Державний комітет статистики. За його даними темпи скорочення населення України становлять 25,6 тис. осіб щомісяця [16], а отже більше 307 тис. в рік. Якщо показники народжуваності, тривалості життя та міграції залишаться незмінними, то за прогнозом МОМ у 2050 р. населення України становитиме всього 32 млн. мешканців [12].

До подібних невтішних висновків прийшли і науковці Інституту демографії та соціальних досліджень НАН України, моделюючи різні варіанти демографічного прогнозу до 2050 р. Найбільш вірогідним вони вважають варіант, при якому кількість населення України до того часу становитиме трохи більше 36 млн. осіб. В той же час існують і значно песимістичніші варіанти розвитку подій, в результаті яких ця цифра може опуститися і до рівня 25 млн. осіб.

Підсумовуючи своє дослідження колектив науковців під керівництвом члена-кореспондента НАН України Е. Лібанової не бачить інших шляхів збільшення популяції населення, аніж впровадження активної імміграційної політики. Адже окрім неї головними складовими позитивного демографічного сальдо є ще народжуваність і тривалість життя. Але народжуваність в Україні падає і підстав сподіватися на покращення її стану не має, а тривалість життя вигідно вірізняється хіба що у порівнянні з Росією та країнами Африки. Але при цьому вчені вважають за доцільне попередити: «...Демографічний дефіцит в Україні настільки значний, що за масштабів міграції, необхідних для його покриття, може виникнути небезпека порушення єдності та внутрішньої рівноваги суспільства, труднощі взаємоадаптації корінного і прибулого населення». І при цьому рекомендують залучення лише обмежених груп іммігрантів, що хоч і не дозволить подолати депопуляцію населення України, але забезпечить уповільнення її темпів і дозволить досягти більш-менш прийняттого співвідношення між платниками податків та особами, що перебувають на утриманні держави [9].

Якщо ж обережні формулювання науковців-демографів перевести на зрозумілу мову полі-

тичного прогнозування, то можна прийти до висновку, що активна імміграційна політика для заміщення вимираючого українського населення може частково вирішити економічні проблеми. В той же час вона становитиме загрозу для збереження української національної ідентичності, загострить міжнаціональні відносини у державі і може стати для неї тим вибуховим пристроєм, який її зруйнує.

Для уникнення такого сценарію розгортання подій у майбутньому, питання соціального захисту українців поряд із питанням збереження їх національної ідентичності мають бути пріоритетними в доктрині українського націоналізму. Вони є тісно взаємопов'язаними, адже зі зникненням української нації як фізичної субстанції зникне і необхідність захисту тих рис ідентичності, носіями яких вона є.

Отже, визначення сучасного українського націоналізму як соціально-консервативного цілком відповідає тим загрозам національній ідентичності і самій фізичній субстанції нації, які актуальними є вже сьогодні та прогнозовано загострюватимуться у перспективі. Аналізуючи його через призму «раціоналізації», можна стверджувати, що невід'ємною складовою концепції раціонального націоналізму є соціально-консервативний націоналізм.

Список використаних джерел

1. Вассиан, Ю., 1928, 'До головних засад націоналізму', *Розбудова нації*, Ч.2, с.37.
2. Вайцсеккер, Е., 2007, 'Що таке глобалізація і як її пояснити?', пер. з нім. Ю. Жуковський, Сич, О.М., (Ed.), 'Націоналізм і глобалізм у розвитку національних економік: світова та вітчизняна практика. Матеріали наукової конференції', Дніпропетровськ, 25–26 травня 2007, Івано-Франківськ: Місто НВ, с.7–14.
3. Гібернау, М., 2012, 'Ідентичність націй', пер. з англ. П. Таращук, Київ: Темпора, 304 с.
4. Загребельний, І., 2012, 'Український націоналізм ХХІ століття: необхідність християнських акцентів'. [online] Доступно: <http://banderivets.org.ua/ukrayinskyj-natsionalizm-hhi-stolitlyta-neobhidnist-hrystyianskyh-aktsentiv.html> [дата звернення: 27.11.2018].
5. 'UUA, 2013. Иммиграция в Украину'. [online] Доступно: <http://blog.i.ua/community/662/1152519/> [дата звернення: 27.11.2018].
6. 'Католицький оглядач, 2017. За 20 років в Лондоні закрилися 500 храмів і відкрилися 423 мечеті'. [online] Доступно: <http://catholicnews.org.ua/za-20-rokiv-v-londoni-zakrilysya-500-hramiv-i-vidkrilisya-423-mecheti> [дата звернення: 27.11.2018].
7. Козловець, МА., Ковтун, МН., 2010. 'Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: Монографія', Київ: ПАРАПАН, 348 с.
8. Колодій, А., 2001. '«Олігархи» й «олігархія»: зміст понять та українська політична дійсність', [online] Доступно: <http://political-studies.com/?p=96> [дата звернення 25 вересня 2018].
9. Лібанова, ЕМ., (Ed.) 2006. 'Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р.'. [online] Доступно: <http://www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf> [дата звернення: 27.11.2018].
10. Майборода, О., 1999. 'Російський націоналізм в Україні (1991–1998)', Київ, 28 с.
11. Мацієвський, Ю., 2016. 'У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991–2014): Монографія', Чернівці: Книги – ХХІ, 552 с.
12. 'МОМ в Україні, 2016. Міграція в Україні: факти і цифри'. [online] Доступно: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf [дата звернення: 27.11.2018].

13. Михальченко, Н., 2016. 'Великий цивилизаційний вибух на рубежі XX–XXI століть', Київ: *Парламентське видавництво*, 504 с.
14. Михальченко, Н., 2013. 'Українська регіональна цивілізація: минуле, теперішнє, майбутнє: Монографія', Київ: *Інститут імені І. Ф. Кураса НАН України*, 340 с.
15. Михальчишин, Ю., 2016. 'Теоретико-методологічні тези до проблематики позиціонування політичного націоналізму на сучасному етапі', Бойко, Т., Галайко, Б., Сиротюк, Ю. (Eds.), 'Треті бандерівські читання «Візія Української держави в ідеології українського націоналізму»: збірник матеріалів', Київ, 3 лютого 2016 р., Київ – Івано-Франківськ: *Місто НВ*, с. 255–261.
16. 'НІСД, 2006. Тіньові міграційні потоки та їх вплив на економічну безпеку країни (аспект трудової імміграції)'. [online] Доступно: <http://old.niss.gov.ua/monitor/marrch/13.htm> [дата звернення: 27.11.2018].
17. Снайдер, Т., 2012. 'Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569–1999', пер. з англ. А. Котенко, А. Надтока, Київ: *ДУХ І ЛІТЕРА*, 464 с.
18. Сич, О., 2001. 'Адміністративний ресурс в технологіях тіньової політики України', Івано-Франківськ – Урбан-Шампейн: *«Місто-НВ»*, 44 с.
19. Сміт, Е., 2006. 'Нації та націоналізм у глобальну епоху', пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала, Київ: *Ніка-Центр*, 320 с.
20. Сміт, Е., 2004. 'Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія', пер. з англ. Р. Феценко, Київ: *«K.I.S.»*, 170 с.
21. Тимченко, В., 2015. 'Модерний націоналізм. Глобальні катастрофи та як їм зарадити: Науково-публіцистичне видання', Кам'янець-Подільський: *ТОВ «Друкарня Рута»*, 616 с.
22. Томпсон, Е., 2008. 'Трубадури імперії: Російська культура і колоніалізм', пер. з англ. М. Корчинської, Київ: *Вид-во Соломії Павличко «Основи»*, 368 с.
23. Шпорлюк, Р., 2013. 'Формування модерних націй: Україна – Росія – Польща', пер. з англ. Г. Касьянов, М. Климчук, М. Рябчук, Я. Стріха, Д. Матіяш, Х. Чусаак, Київ: *Дух і літера*, 552 с.
24. 'Gazeta.ua, 2017. Частка української мови в ефірі загальнонаціональних каналів'. [online] Доступно: [HTTPS://GAZETA.UA/ARTICLES/SOGODENNYA/_UKRAYINSKA-MOVA-NA-TELEBACHENNI-MONITORING/760929](https://GAZETA.UA/ARTICLES/SOGODENNYA/_UKRAYINSKA-MOVA-NA-TELEBACHENNI-MONITORING/760929) [дата звернення: 27.11.2018].
25. 'Novadoba, 2012. Нові українці чи нові проблеми? Сучасні іммігранти в Україні'. [online] Доступно: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/razom_na_odniy_zemli/1.9.pdf [дата звернення: 27.11.2018].
1. Vassian, Yu., 1928. 'Do osnovnykh zasad natsionalizmu (To the basic principles of nationalism)', *Rozbudova natsii*, Ch.2, s.37.
2. Vaitsekker, E., 2007. 'Shcho take globalizatsiia i yak ii poiasnyty? (What is globalization and how can it be explained?)', per. z nim. Yu. Zhukovskiy in Sych, O.M., (Ed.), 'Natsionalizm i globalizm u rozvytku natsionalnykh ekonomik: svitova ta vitchyzniana praktyka. Materialy naukovoï konferencii', *Dnipropetrovsk*, 25–26 travnia 2007 r., Ivano-Frankivsk: *Misto NV*, s.7–14.
3. Gibernau, M., 2012. 'Identychnist natsii (The Identity of Nations)', per. z angl. P. Tarashchuk, Kyiv: *Tempora*, 304 s.
4. Zagrebelnyi, I., 2012. 'Ukrainskyi natsionalizm XXI stolittia: neobkhidnist khrystyianskykh akcentiv (Ukrainian nationalism of the 21st century: the need for Christian accents)'. [online] Dostupno: <http://banderivets.org.ua/ukrayinskyj-natsionalizm-hhi-stolittya-neobhidnist-hrystyianskykh-aktsentiv.html> (data zvernennia 27.11.2018).
5. '1.UA, 2013. Immigratsiia v Ukrainu (Immigration to Ukraine)'. [online] Dostupno: <http://blog.1.ua/community/662/1152519/> (data zvernennia 27.11.2018).
6. 'Katolytskyi oqliadach, 2017. Za 20 rokiv v Londoni zakrylysia 500 khramiv i vidkrylysia 423 mecheti (Over the past 20 years 500 temples have been closed and 423 mosques have been opened in London)'. [online] Dostupno: <http://catholicnews.org.ua/za-20-rokiv-v-londoni-zakrylysia-500-khramiv-i-vidkrylysia-423-mecheti> (data zvernennia 27.11.2018).
7. Kozlovets, M.A., Kovtun, M.N., 2010. 'Natsionalna identychnist v Ukraini v umovakh globalizatsii: Monografiia (National identity in Ukraine in terms of globalization: Monograph)', Kyiv: *PARAPAN*, 348 s.
8. Kolodii, A., 2001. '«Oligarkhyi» i «oligarkhiia»: zmist poniat ta ukrainska politychna diisnist («Oligarchs» and «oligarchy»: the meaning of concepts and Ukrainian political reality)'. [online] Dostupno: <http://political-studies.com/?p=96> (data zvernennia 25 veresnia 2018).
9. Libanova, E.M., (Ed.) 2006. 'Kompleksnyi demografichnyi prognos Ukrainy na period do 2050 r. (Comprehensive demographic forecast for Ukraine up to 2050)'. [online] Dostupno: <http://www.idss.org.ua/monografii/Prognoz%20Ukrain.pdf> (data zvernennia 27.11.2018).
10. Maiboroda, O., 1999. 'Rosiiskyi natsionalizm v Ukraini (1991–1998) (Russian nationalism in Ukraine (1991–1998))', Kyiv, 28 s.
11. Matsiievskiy, Yu.V., 2016. 'U pastsi gibrydnosti: zygazy transformatsij politychnogo rezhymu v Ukraini (1991–2014) (In the trap of hybridity: zigzags of the political regime transformations in Ukraine (1991–2014))', Chernivtsi: *Knygy – XXI*, 552 s.
12. 'MOM v Ukraini, 2016. Migratsiia v Ukraini: fakty i tsyfy (Migration in Ukraine: facts and figures)'. [online] Dostupno: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf (data zvernennia 27.11.2018).
13. Mykhalchenko, N., 2016. 'Velikyï tsyvilizatsionnyi vzryv na rubezhe XX–XXI vekov (Great civilizatsionnyi explosion at the turn of the XX–XXI centuries)', Kiiiev: *Parlamentskoe izdatelstvo*, 504 s.
14. Mihal'chenko, N., 2013. 'Ukrainskaja regional'naja civilizatsiia: proshloe, nastojashchee, budushchee: Monografiia (Ukrainian regional civilization: past, present, future)', Kiiiev: *IPiJeNI imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 340 s.
15. Mykhalchishyn, Yu., 2016. 'Teoretyko-metodologichni tezy do problematyky pozycionuvannia politychnogo natsionalizmu na suchasnomu etapi (Theoretical and methodological theses to the issues of political nationalism positioning at the present stage)', Boiko, T., Galaiko, B., Syrotiuk, Yu. (Eds.), 'Treti banderivski chytannia «Viziia Ukrainskoyi derzhavy v ideologii ukrainskogo natsionalizmu»', Kyiv, 3 liutogo 2016, Ivano-Frankivsk: *Misto NV*, 394 s.
16. 'NISD, 2006. Tiniyvi migratsiini potoky ta ikh vplyv na ekonomichnu bezpeku krainy (aspekt trudovoi immigratsii) (Shadow migration flows and their impact on the country's economic security (aspect of labor immigration))'. [online] Dostupno: <http://old.niss.gov.ua/monitor/marrch/13.htm> (data zvernennia: 27.11.2018).
17. Snajder, T., 2012. 'Peretvorennia natsii. Polshha, Ukraina, Lytva, Bilorus 1569–1999 (The Reconstruction of Nations. Poland, Ukraine, Lithuania, Belarus 1569–1999)', per. z angl. A. Kotenko, A. Nadтока, Kyiv: *DUKH I LITERA*, 464 s.
18. Sych, O., 2001. 'Administrativnyi resurs v tekhnologiiakh tiniovoi polityky Ukrainy (Administrative resource in shadow policy technologies of Ukraine)', Ivano-Frankivsk – Urbana-Shampein: *«Misto-NV»*, 44 s.
19. Smit, E., 2006. 'Natsii ta natsionalizm u globalnu epokhu (Nations and Nationalism in a Global Era)', per. z angl. M. Klymchuk, T. Tsybmal, Kyiv: *Nika-Centr*, 320 s.
20. Smit, E., 2004. 'Natsionalizm: Teoriia, ideologiya, istoriia (Nationalism: Theory, Ideology, History)', per. z angl. R. Feshchenko, Kyiv: *«K.I.S.»*, 170 s.
21. Tymchenko, V., 2015. 'Modernyi natsionalizm. Globalni katastrofy ta yak im zaradyty: Naukovo-publytsystichne vydannya (Modern nationalism. Global catastrophes and how to deal with them: Scientific journalistic edition)', Kamianets-Podilskyi: *TOV «Drukarnia Ruta»*, 616 s.
23. Tompson, E., 2008. 'Trubadury imperii: Rosiiska kultura i kolonializm (Imperial Knowledge: Russian Literature and Colonialism)', per. z angl. M. Korchynska, Kyiv: *Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy»*, 368 s.
23. Shporliuk, R., 2013. 'Formuvannia modernykh natsii: Ukraina – Rosiia – Polshcha (Formation of the modern nations: Ukraine – Russia – Poland)', per. z angl. G. Kasianov, M. Klymchuk, M. Riabchuk, Ya. Strikha, D. Matiash, Kh. Chushaak, Kyiv: *Dukh i litera*, 552 s.
24. 'Gazeta.ua, 2017. Chastka ukrainskoi movy v efiri zagalnonatsionalnykh kanaliv (The share of the Ukrainian language in the broadcast of national channels)'. [online] Dostupno: [HTTPS://GAZETA.UA/ARTICLES/SOGODENNYA/_UKRAYINSKA-MOVA-NA-TELEBACHENNI-MONITORING/760929](https://GAZETA.UA/ARTICLES/SOGODENNYA/_UKRAYINSKA-MOVA-NA-TELEBACHENNI-MONITORING/760929) (data zvernennia: 27.11.2018).
25. 'Novadoba, 2012. Novi ukraintsi chy novi problemy? Suchasni immigranty v Ukraini (New Ukrainians or new problems? Modern immigrants in Ukraine)'. [online] Dostupno: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/razom_na_odniy_zemli/1.9.pdf (data zvernennia: 27.11.2018).

References